

رساله‌ای در قواعد و احترامات نظامی

دوره قاجار

سحر الیاسی

چکیده:

سیر مدرن‌سازی نظامی ایران در دوره قاجار با اصلاحات عباس‌میرزا، نایب‌السلطنه، آغاز شد. تا پیش از این قوای نظامی ایران از ترتیبات و آموزش‌های نوین نظامی برخوردار نبود. با تلاش‌های وی و استخدام مستشاران نظامی خارجی، قوای نظامی ایران نیز در مسیر قاعده‌مندی قرار گرفت. اصلاحات و تعابیر نظامی نوین رفته‌رفته جای خود را به تعابیر سنتی و قواعد فرسوده داد. قاعدتاً، در دوره ناصرالدین‌شاه قاجار به دلیل ارتباطات گسترده با غرب و ترجمه آثار غربی‌ها، دانش نظامی نیز تحولی اساسی یافت. بنابراین تحول مذکور فقط به پایتخت محدود نشد و در ایالت‌ها و ولایت‌های ممالک محروسه نیز تسری یافت. یکی از جلوه‌های آموزش نظامی در این دوره تدوین کتاب فنون نظامی به دستور بهجت‌الملک امیرتومان در کردستان است که شخصی به نام احمد کردستانی آن را در سال ۱۳۱۲ هجری قمری، به رشته تحریر درآورد. این پژوهش سعی دارد تا به بازخوانی این نسخه ارزشمند بپردازد. کتابچه حاضر اصطلاحات و شیوه‌های نظم و حرکات مخصوص به نظامیان را آموزش می‌دهد. بررسی نسخه‌هایی از این دست می‌تواند سیر تحول آموزش نظامی در ایران را به نمایش بگذارد و دستمایه تحقیقات گسترده‌ای قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها

فنون نظامی، بهجت‌الملک امیرتومان، احمد کردستانی، قاجار، کردستان.

آرشیو ملی، سال چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۷، شماره پیاپی ۱۴؛ صص: ۱۰۰-۱۱۹

رساله‌ای در قواعد و احترامات نظامی دوره قاجار

سحر الیاسی^۱

مقدمه:

رساله قواعد فنون نظامی که در این مقاله از آن با عنوان قواعد و احترامات نظامی دوره قاجار یاد شده است کتابچه‌ای مختصر درباره تقسیم‌بندی ستون‌ها و صفوف گروهان و شیوه احترامات نظامی است که احمد کردستانی به دستور بهجت‌الملک امیرتومان به رشته تحریر درآورده است.

اسدالله بهجت‌الملک امیرتومان دولو از فرماندهان نظامی ایران در دوره قاجار است که در منابع رجالی او را متولد ۱۸۶۰م. دانسته‌اند؛ (چرچیل، ۱۳۶۹، ص ۵۷) هر چند در خصوص تاریخ فوت وی منبع مشخصی یافت نشد. بهجت‌الملک اصالتاً از طوایف کرد دنبلی آذربایجان بود که بعدها والی کرمان، فرمانده قشون آذربایجان، پیشکار و جانشین عبدالحسین میرزا فرمانفرما، فرمانده لشکر کرمان و نایب‌الحکومه کرمانشاه و کردستان شد. (چرچیل، ۱۳۶۷، ص ۵۷؛ عاقلی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۶ و ۳۴) این نسخه خطی را می‌توان برآیند زمان تصدی وی در مقام نایب‌الحکومه کردستان دانست.

کتابچه قواعد فنون نظامی در زمره نسخ نایاب به‌شمار می‌آید که دچار لک‌زدگی و موربانه‌خوردگی نیز شده است. نسخه حاضر در ۲۴ برگ، ۱۲ سطر با اندازه سطور ۶۵×۱۳۵ و در قطع ۱۰۵×۱۶۵ در مخزن نسخ خطی کتابخانه ملی ایران نگهداری می‌شود. از کاغذ فرنگی آبی و خط نستعلیق برای نگارش کتابچه بهره گرفته‌اند.

۱. کارشناس فهرست‌نویسی اسناد؛

sahar69.elyassi@gmail.com

مشخصه اصلی این کتابچه پرداختن جزء به جزء قواعد نظامی مرسوم در گروهان است که ماحصل نوسازی در بدنه قشون دوره قاجار است. نسخه حاضر بدون مقدمه و بیان اهمیت موضوع مورد نظر وارد مبحث اصلی می شود؛ این امر مشخص می کند رساله حاضر یک دستورالعمل کاربردی برای آموزش مشق نظامیان بوده است؛ بنابراین به حواشی نپرداخته و مستقیماً اصل موضوع را به شیوه آموزشی بیان کرده است. او با پرداختن به تشکیلات و ساختار گردان و فوج موضوع خود را آغاز می کند. مشق نظامی و قواعد حاکم بر آن مسئله اصلی نویسنده این کتابچه است. او سعی دارد با تصویر صورت بندی های نظامی و بیان اصطلاحات آن، چارچوبی تدوین کند که آرایش های نظامی و جایگاه هر کدام از دسته ها و مقامات در آن مشخص و هویدا باشد. نویسنده بیشترین تأکید را بر دو نوع صورت بندی ستونی و خطی دارد که در آن جزئیات و مشخصات نحوه استقرار نظامیان را در هر دو شیوه بیان می کند. او با پرداختن به مفاهیم و اصطلاحات نظامی، تصویری روشن از میدان مشق و اجزاء آن ارائه می دهد. نویسنده همچنین بعد از این امور به شیوه سلام دادن گروهان ها در مقابل فرمانده و نحوه رژه رفتن و قواعد آن پرداخته است.

در باب قشون و آموزش نظامی در دوره قاجار نسخ خطی خوبی شناسایی و بعضاً منتشر شده اند. نمونه این آثار کتاب «آموزش نظامی در دوره قاجار با تکیه بر متون خطی و سنگی» حوریه سعیدی است که بحث خود را با پرداختن به زمینه تاریخی تشکیلات نظامی ماقبل قاجار آغاز و با ساختار نظامی دوره قاجار بسط می دهد. نویسنده در این کتاب تعداد زیادی از نسخ خطی موجود در آرشیوهای داخلی را فهرست و توضیحاتی مختصر درباره آنها داده است. نسخه مورد بازخوانی این مقاله در این فهرست دیده نشد (سعیدی، ۱۳۹۵، ص ۹۸-۱۰۶). همچنین در باب نشان ها و درجات نظامی در این دوره نیز رسالاتی به چاپ رسیده است. علی بوذری در مقاله نشان قشون، رساله مصور در معرفی البسه قشون دوره قاجار که به بازخوانی آن پرداخته است در حقیقت به معرفی تصویری یونیفرم های قشون سپاه تحت فرماندهی ظل السلطان توجه کرده است. رساله هایی از این دست بسیار ارزشمند و محل اعتنا هستند (بوذری، ۱۳۹۱، ص ۲۴۷-۲۹۰).

رساله ای در آداب جنگ و قانون مشق نظام در ایران دوره قاجار تألیف سرهنگ علیرضا یکانلو مرندي، به کوشش یوسف بیگ باباپور و مینا آقازاده که در یک مقدمه و پنج باب به شرح زیر تدوین شده است از دیگر آثار این حوزه است. مقدمه: در بیان آداب معلم و صاحب منصبان؛ باب اول: در بیان قاعده مشق تفنگ؛ باب دوم: در بیان قاعده و قانون قراول و آداب آن؛ باب سوم: در بیان ترتیب و حرکت یک فوج؛ باب چهارم: در ذکر قواعد مختلف قلعه و ستون؛ باب پنجم: در آداب اردو انداختن و چادر زدن.

با وجود این و با توجه به عناوین فوق، رساله حاضر مورد بررسی این مقاله نمونه خوب و مختصر آموزش نظامی نگارش یافته در بیرون از دارالخلافه است. هر چند شباهت‌هایی در کلیات بعضی از این رساله‌ها وجود دارد اما هر کدام ویژگی‌های منحصر به خود را دارند. رساله قواعد فنون نظامی که در ادامه بازخوانی آن خواهد آمد از جمله آثاری است که به زبان ساده قواعد اولیه مشق نظامی در حوزه گردان و فوج را آموزش می‌دهد این در حالی است که نسخ دیگر به صورت تخصصی‌تر قواعد استفاده از تفنگ، توپخانه و جنگ را آموزش می‌دهند.

بسم الله الرحمن الرحيم

قاعده کلیه در تقسیمات مشق باطالین^۱ و رژیمان^۲

یک باطالین، مرکب از چهار گروهان و گاهی نیز صورت بسته می‌شود از سه گروهان؛ این قسمت همیشه در تحت فرمان یک یاور^۳ است. همیشه فرمانده باطالین با قسمتی است که مهم‌تر است. دو جور فرمانده در آنجا لازم‌تر است و گروهان را نیز به همین قاعده حرکت می‌دهند و آن را نصف باطالین می‌نامند.

در صورت بندی‌ها^۴، مشق^۵ باطالینی بر دو فقره تقسیم می‌شود: فقره اول گفت‌وگو می‌کند در صورت بندی‌های خطی، و فقره دوم در صورت بندی‌های ستونی.

هرگاه گروهان‌ها در پهلوی یکدیگر واقع شده باشند آن را صورت بندی خطی گویند، و اگر در عقب سر یکدیگر واقع شوند صورت بندی ستونی نامند.

ستون فراز^۶، خط ستون [و] خط دشتبان^۷

ستون فراز: در این صورت بندی گروهان‌ها به حالت ستون، به فاصله سه قدم در پهلوی یکدیگر قرار دارند.

خط ستون: در این صورت بندی، گروهان‌ها به حالت ستون یا به حالت دو به دو یا به حالت ستون قطار در پهلوی یکدیگر در روی یک خط به فاصله، که به جهت دشتبان بستن کفایت کند، به علاوه سه قدم فراز می‌کردند.

خط دشتبان: در این صورت بندی، گروهان‌ها به ترتیب نمرة خودشان، به حالت دشتبان در روی یک خط قرار دارند به فاصله سه قدم.

در صورت بندی‌های خطی

اسم گروهان‌ها از این قرار است: گروهان‌های طرفین را گروهان سمت چپ و گروهان سمت راست، و آن دو گروهان که مرکز است؛ آنکه در سمت راست واقع شده، گروهان مرکز

۱. Bataliyan.:: گردان

۲. Režiman.:: فوج

۳. سرگرد

۴. آرایش نیروها

۵. تمرین حرکات نظامی

۶. حالت استقرار دسته‌های هر گروهان

پشت سر هم

۷. خطی راست، عمود بر سمت هدف،

که واحدها در امتداد آن و در یک سمت

معین قرار می‌گیرند. (مدرسی و دیگران،

۱۳۸۰، ۲۴۳)

سمت راست، و اینکه در سمت چپ واقع است، گروهان مرکز سمت چپ می نامند. دو گروهان سمت راست را نیم باطالیان سمت راست، و دو گروهان سمت چپ را نیم باطالیان سمت چپ می گویند و نیم باطالیان سمت راست را ستون سمت راست می گویند، و نیم باطالیان سمت چپ را ستون سمت چپ می نامند.

هرگاه چنانچه صف دوم به پیش باشد، اسم گروهان ها تغییر نمی کند، و به همچنین جوانب. در این صورت بندی همیشه نظام از مرکز است. ستون سمت راست، از چپ و ستون سمت چپ، از راست نظام می گیرد. هرگاه صف دوم هم جلو باشد نظام از روی همین قاعده، مجری و معمول است. همیشه دیرکسیون^۱ با سمت چپ است و ستون سمت راست، از چپ نظام می گیرند.

در ابتدای هر صورت بندی، گروهان ها موافق نمره خودشان از راست به چپ قرار می گیرند. در صورت بندی های خطی بیرق دار در طرف نظام، نظام در رسد^۲ اول جای خواهد گرفت. کلیه جای طبال و شیپورچی در تمام صورت بندی های خطی و ستونی، در عقب سر رسد دوم، در هر گروهان پشت سر فیل سمت چپ، به فاصله یک قدم در یک صف قرار می گیرند؛ مگر وقت دفیله که در جلو باطالیان به فاصله معین قرار خواهند گرفت. جای آجودان باطالیان به فاصله یک قدم در سمت چپ پشت سر فرمانده باطالیان است؛ به استثنای دو موقع، یکی در وقت سلام دادن به شخص بزرگ که آجودان باید طرفی را اختیار کند که بزرگ در آن سمت باشد؛ دیگر، هنگام دفیله که هر سمتی شخص بزرگ ایستاده، آجودان، طرف مخالف آن حرکت می کند.

وضع قرار گرفتن یک باطالیان

پس از حاضر شدن باطالیان، هر فرمانده گروهان راپورت^۳ حاضری گروهان خود را داده؛ بعد در پهلوی نماینده رسد اول سمت راست به فاصله یک قدم قرار خواهد گرفت. هرگاه فرماندهان گروهان سواره باشند به قسمی قرار گیرند که سر اسب با خط سربازان نظام داشته باشد. فرمانده باطالیان باید به قسمی حرکت کند که بتواند مقصود خود را به تمام فرماندهان گروهان یا یکی از آن ها بفهماند؛ [این عمل را] به واسطه تمام گروهان ها به عمل آورد یا بعضی اوقات به واسطه یکی از آن ها موافق خواهش خودش. همیشه باید فرمانده باطالیان مقصود خودش را واضح و آشکار بیان کند که فهمیده شود.

بیانات در صورت بندی ستونی: ستون، ستون باز [و] ستون قطار

ستون: در صورتی که گروهان ها به فاصله نه قدم پشت سر یکدیگر قرار داشته باشد، آن را ستون نامند.

۱. Direction: سمت، جهت و راستا.

۲. نیم دسته

۳. Report: گزارش.

ستون باز: هرگاه فاصله ما بین قسمت‌ها به قدری باشد که اگر بخواهند با یکی از طرفین، دشتبان بسازند ممکن شود، آن را ستون باز گویند.

ستون قطار: هرگاه سربازان در حالت چهار به چهار به فاصله یک قدم در عقب سر یکدیگر قرار داشته باشند، آن را ستون قطار خوانند.

ستون گروهان یا نیم گروهان ساخته می‌شود در وقتی که اسم برده شود.

اسامی گروهان‌ها در ستون

گروهانی که در ستون قرار دارد، گروهان سر و گروهانی که در عقب گروهان سر قرار دارد، گروهان مرکز می‌نامند. گروهانی که پشت سر گروهان مرکز است، گروهان جلوی آخر گویند و گروهانی که در آخر قرار دارد، گروهان ته خوانده می‌شود. دو گروهانی که در ابتدا قرار دارند، نیم‌باطالیان سر و دو گروهانی که در آخر قرار دارند، نیم‌باطالیان ته گویند.

وضع حرکت دادن باطالیان

تعیین راه و مقصد و همچنین صورت‌بندی که از جهت آتش باید استعمال شود، فرمانده باطالیان باید معین کند. پس در این صورت همیشه دیرکسیون به واسطه او داده می‌شود. بعد از فرمان، پیش‌فرماندهان گروهان باید صبر کنند که دیرکسیون داده شود، بعد شروع به حرکت کنند. فرمانده باطالیان جمیع احکامات خودش را به واسطه صدا مجری می‌دارد و در صورت لزوم هم می‌تواند به واسطه آجودان احکامات خود را به بعضی از گروهان‌ها برساند. جمیع احکامات خود را باید از روی فرمان و قاعده نظامی بدهد. همیشه مطلب را به‌طور واضح و آشکار بیان کند. در ستون فراز، اخبار شروع در حرکت همیشه با فرمانده باطالیان است. هرگاه به واسطه مجری‌داشتن بعضی حرکات یا تغییر دادن فرونت^۱ لازم باشد، یک‌یکی از گروهان‌های جناح حرکت کنند، آن وقت به واسطه حکم فرمانده باطالیان، گروهان آن حرکت را مجری خواهد داشت. وقتی که گروهان‌ها متفرق هستند، به واسطه بعضی حوادث یا در جنگ که صدا به ایشان نرسد. در آن هنگام فرمانده باطالیان حکم خود را به علامت شیپورچی مجری خواهد داشت و از جهت گروهان حکم مخصوص است. آن علامت همان صدای ساده است؛ اگر یکی زد گروهان اول اگر دو تا زد، گروهان دوم الی گروهان آخر. بعد از آنکه به واسطه این علامات گروهان مقصود ملتفت شد، آن وقت علامت حرکت زده خواهد شد. هر وقت فرمانده باطالیان بخواهد حواس فرماندهان گروهان را جمع کند، نشان خبردار یا علامت خبردار یا شیپورچی می‌زنند. جمیع فرمان و احکامات فرمانده باطالیان مجری داشته می‌شود به واسطه فرماندهان گروهان طبال^۲. باطالیان همیشه باید به فرمان فرمانده باطالیان شروع به زدن کند.

۱. پیشروی به صف اول.

۲. طبل‌زن.

در صورت‌بندی‌های خطی همیشه طبال گروهان شروع به زدن می‌کند. الی آخر طبال حق ندارد بیشتر از یک مشق بزند. از جهت نظام‌دادن یا درست‌کردن فواصل، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «نظام بر فلان گروهان»؛ و در این فرمان، گروهان مشخص‌شده نظام می‌گیرد از طرف معین؛ سایرین فواصل و نظام خود را درست می‌کنند. فرماندهان باید کمال دقت را در خصوص نظام‌گرفتن و فاصله درست‌کردن گروهان خود به‌عمل آرند؛ در صورتی که بخواهند تغییر فرونت بدهند، فرمان «طرف چپ‌گرد» یا «طرف چپ‌فرونت» خواهند داد و این حرکت به فرمان فرماندهان گروهان مجری خواهد شد. به جهت اینکه تغییر فرونت دهند و همچنین اطراف را، فرمان مختلف «مرش»^۱ استعمال شود. بعد، هر فرمانده گروهانی حرکت را مجری می‌دارد. هرگاه بخواهند فرونت را تغییر بدهند به یکی از طرف گروهانی که نزدیک‌تر به آن طرف واقع است، به حکم فرمانده باطالیان تبدیل فرونت کرده، برای خط جدید می‌آید. بعد فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «تبدیل فرونت به‌راست یا به‌چپ». بعد هر فرمانده گروهان از راهی که آسان‌تر و بهتر است، گروهان خود را به‌روی خط جدید آورده، منظم خواهد ساخت. هرگاه این حرکت از خط دشتبان مجری شود، بهتر این است که فرماندهان گروهان -سوی گروهانی که اول تبدیل فرونت کرده- سایرین ستون بسازند؛ پس از رسیدن به‌روی خط جدید، فرمان «فرونت‌به‌پیش» بدهند. ممکن است تبدیل فرونت، بر یکی از گروهان‌های مرکز مجری شود؛ آن وقت گروهان‌های اطراف این‌قدر به پیش و عقب حرکت می‌کنند تا بر روی خط جدید برسند. فرماندهان گروهان،^۲ هنگام‌رسیدن به روی خط جدید، [باید] فواصل معینه ایشان کم‌وزیاد نباشد؛ همیشه دیرکسیون و فرونت به‌جای خود است و تغییر نمی‌کند، مگر به‌واسطه حکم فرمانده. فرمانده باطالیان هر حرکتی را مجری می‌توان داشت، در روی هر گروهان دور هر دو طرف در حالت ایستاده و در حالت مرش. در حالت اخیر همیشه باید نقطه از حرکت بازداشتن را مشخص کند یا اینکه خود در وقت لزوم فرمان «هالت»^۳ به گروهان معین شده بدهد؛ چنانچه صف دوم نیز به پیش باشد این حرکات به قسم مذکور معمول و مجری خواهد شد.

در ستون در حالت صف‌دوم‌به‌پیش، اسامی تغییر نمی‌کند؛ مثلاً گروهان ته گروهان و بالعکس خواهد شد. در ستون جای بیرق‌دار در گروهان سر در رسد اول خواهد بود.

ستون‌فراز

حرکاتی که از ستون‌فراز مشتق می‌شود از این قرار است: خط‌دشتبان، ستون‌به‌پیش، ستون‌به‌عقب [و] ستون‌به‌راست.

۱. Marš: مارش یا مرش به عمل راه

رفتن فرد یا واحد پیاده به جلو و عقب یا چپ و راست با شکل و ریتم خاص اطلاق می‌شود.

۲. اصل: فرماندهان گروهان، باید وقتی که هنگام‌رسیدن به روی خط جدید ...

Halt: متوقف‌شدن.

ستون به چپ

خط ستون: هرگاه خواسته باشند از ستون فراز، خط ستون بسازند، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «خط ستون بر فلان گروهان». گروهان معین شده می‌ایستد و سایر گروهان‌ها چهار به چهار، به راست راست یا چهار به چهار، به چپ چپ می‌کنند؛ که علاوه بر سه قدم فاصله دشتبانی به دست بیاورند. بعد حالت کرده، به چپ یا به راست فرونت می‌کنند؛ اگر این حرکت در راه باشد به جای «چهار به چهار» «نیم به راست راست و نیم به چپ چپ» فرمان می‌دهند.

خط دشتبان

هرگاه بخواهند از ستون فراز، خط دشتبان بسازند، اول خط ستون ساخته، بعد فرمان «فرونت به پیش» داده، خط دشتبان می‌سازد.

ستون به پیش

اگر بخواهند از ستون فراز، حرکت «ستون به پیش» را مجری بدارند، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «ستون به پیش بر فلان گروهان». در این فرمان، گروهان معین شده به پیش حرکت کرده، سایر گروهان‌ها چهار به چهار، به راست راست یا چهار به چهار، به چپ چپ حرکت می‌کنند. هر کدام به جای گروهان مشخص شده اول که رسیدند، به راست یا به چپ فرونت کرده، به پیش حرکت می‌نمایند. اول گروهانی که در سمت راست هستند حرکت می‌کنند و بعد گروهان‌های چپ؛ این حرکت نیز مانند حرکت «ستون به پیش» است، مگر اینکه گروهان تعیین شده طرف چپ گرد کرده به عقب حرکت می‌نماید و سایرین نیز همین که به جای آن گروهان رسیدند، به راست یا به چپ فرونت کرده، به عقب حرکت می‌نمایند.

هرگاه خواسته باشند این دو حرکت را در بین راه رفتن مجری دارند، گروهان مشخص شده به پیش حرکت کرده و سایر گروهان‌ها می‌ایستند تا اینکه هر گروهان بگذرد. بعد سایرین، موافق نمره خودشان چهار به چهار، به راست راست یا چهار به چهار، به چپ چپ کرده، به پیش حرکت می‌کنند. همین که در امتداد گروهان معینه رسیدند، به راست یا به چپ فرونت کرده، حرکت می‌نمایند.

حرکت پنجم: ستون به راست؛ هرگاه بخواهند از ستون فراز، ستون به راست بسازند، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «ستون به راست بر فلان گروهان». گروهان معین شده، بازو چپ پیش داده می‌ایستد؛ در فرمان مرش، باطالیان شروع به حرکت می‌نماید؛ همین که در امتداد معینه رسید، به فرمان فرمانده گروهان به پیش حرکت می‌کند. سایر گروهان‌ها هر یک به ترتیب خود «بازو چپ پیش» کرده در عقب گروهان سر حرکت می‌نمایند. ابتدا گروهانی که در سمت این

گروهان هستند حرکت می کنند، بعد گروهان سمت چپ.
[حرکت] ششم ستون به چپ: هرگاه بخواهند از ستون فراز، ستون به چپ بسازند، حرکت مجری می شود از قرار قاعده که به جهت ستون به راست مذکور شد؛ تفاوت اینکه به جای فرمان «بازو چپ پیش»، فرماندهان گروهان فرمان «بازو راست پیش» می دهند.

خط ستون

حرکاتی که از خط ستون مشتق می شود از این قرار است: خط دشتبان، ستون فراز، ستون به پیش، ستون به عقب، ستون به راست [و] ستون به چپ.

ستون فراز

هرگاه بخواهند از خط ستون، ستون فراز بسازند، فرمانده باطالیاں فرمان می دهد «ستون فراز فلان گروهان». گروهان معین شده می ایستد. سایر گروهان ها «چهار به چهار» «به راست راست» یا «چهار به چهار» «به چپ چپ» کرده، پیش حرکت می نمایند تا اینکه هر گروهان سه قدم فاصله از گروهان زیر دست خودش گرفته، به چپ یا به راست فرونت کرده، بعد از آن که حالت کرده، مجری می دارد.

خط دشتبان

هرگاه خواسته باشند از خط ستون، خط دشتبان بسازند، فرمانده باطالیاں فرمان می دهد «خط دشتبان». در این فرمان هر فرمانده گروهان چنانچه در مشق ذکر شد، فرمان فرونت به پیش می دهد.

ستون به پیش

هرگاه بخواهند از خط ستون، حرکت ستون به پیش را مجری دارند، فرمان می دهند «ستون به پیش بر فلان گروهان». گروهان مشخص شده به پیش حرکت می نمایند. سایر گروهان ها بعد از آنکه، نیم به راست و نیم به چپ کردند، حرکت می کنند. هر گروهان، موافق نمره خودش همین که به امتداد گروهان معین شده رسیدند، نیم به راست یا نیم به چپ کرده، در همان امتداد به پیش حرکت خواهد کرد.

ستون به عقب

بعد از استماع فرمان، تمام باطالیاں همان حرکت ستون به پیش را مجری می دارند؛ فرق این

است که در این حرکت اول طرف چپ گرد می‌نمایند و بعد حرکت «ستون به پیش» را معمول می‌دارند.

ستون به راست

هرگاه بخواهند از خطستون، حرکت ستون به راست را مجری دارند، فرمانده باطالیاں فرمان می‌دهد «ستون به راست». در این فرمان، هر فرمانده گروهان «بازو چپ پیش» کرده، همین که تمام گروهان‌ها در یک امتداد واقع شدند، به پیش حرکت می‌نمایند. فرمانده گروهان اول، اینقدر قدم خود حرکت می‌کند تا اینکه سایر گروهان‌ها فواصل خود را درست بکنند.

ستون به چپ

نیز از روی همین قاعده مجری و معمول می‌شود جز اینکه فرمانده گروهان عوض «بازو راست پیش»، «بازو چپ پیش» می‌نماید.

خطدشتبان

حرکاتی که از خطدشتبان مشتق می‌شود: خطستون، خط ستون به پیش، ستون به راست [و] ستون به چپ.

خطستون

هرگاه بخواهند از خطدشتبان، خطستون بسازند، فرمانده باطالیاں فرمان می‌دهد «خطستون». بعد هر فرمانده گروهان موافق قاعده که در شق گروهان ذکر شد، گروهان ستون می‌سازد.

خط ستون به پیش

هرگاه بخواهند از دشتبان این حرکت را مجری دارند، فرمانده باطالیاں فرمان می‌دهد «خط ستون به پیش». هر فرمانده گروهان بعد از استماع فرمان، موافق قاعده [ای] که در شق گروهان گفته شد، ستون به پیش می‌سازند. گروهان‌ها اینقدر به پیش حرکت می‌نمایند تا اینکه گروهان دیرکسیون «هالت» [بدهد]؛ پس از آنکه گروهان فرمان «هالت» داد، سایر گروهان‌ها در روی همان خط هالت می‌کنند.

ستون به راست

هرگاه بخواهند از خطدشتبان، حرکت ستون به راست را مجری دارند، فرمانده باطالیاں فرمان

می‌دهد «ستون به راست». در این فرمان، هر فرمانده گروهان، موافق قاعده که در شق گروهان ذکر شد، ستون به راست می‌سازند. بعد از آنکه هر گروهان فواصل خود را به دست آورد، سواً گروهان معینه نیز سایر گروهان‌ها اینقدر به پیش حرکت می‌کنند که فاصله نه قدم را از گروهان برمی‌گیرند.

ستون به چپ

ستون به چپ به عینها موافق همین قاعده رفتار می‌کند جز اینکه فرماندهان گروهان به عوض ستون به راست، ستون به چپ می‌سازند.

در تغییر صورت‌بندی‌های ستونی بدون ستون

حرکاتی که از ستون مشتق می‌شود از این قرار است: خط ستون به پیش، خط دشتبان به پیش، ستون فراز، خط ستون به راست، خط دشتبان به راست، خط ستون به چپ [و] خط دشتبان به چپ.

خط ستون به پیش

هرگاه بخواهند از ستون، «خط ستون به پیش» بنا نمایند، فرمانده باطالان فرمان می‌دهد «خط ستون به پیش». از این فرمان گروهان سر، حالت می‌کند و گروهان مرکز چهار به چهار، به راست راست و دو گروهان دیگر چهار به چهار، به چپ چپ می‌نماید. گروهان مرکز پس از آنکه چهار به چهار، به راست راست کرده، به قدری پیش روی خودش حرکت می‌کند؛ فاصله دشتبانی از گروهان سر بگیرد و بعد به چپ فرونت کرده، حرکت می‌کند تا اینکه در امتداد گروهان سر رسیده حالت می‌نماید و آن دو گروهان دیگر بعد از چهار به چهار، به چپ چپ کردن، به قدری پیش روی خود حرکت می‌کند تا اینکه هر یک فاصله دشتبانی خود را از گروهان بالادست خود بگیرند. بعد به راست فرونت کرده، پیش حرکت می‌نمایند. همین که در امتداد گروهان سر رسیدند، حالت می‌کند. همیشه نقطه دو گروهان سر، حالت می‌کند. فرمانده باطالان تعیین نماید، امکان دارد که این حرکت را در حین راه مجری بدارند، آن وقت گروهان [ها]ی که در عقب سر واقع هستند، به جای چهار به چهار، به راست راست یا به چپ چپ، نیم به راست راست یا نیم به چپ چپ بکنند.

هرگاه بخواهند از ستون، حرکت خط دشتبان به پیش مجری شود، فرمانده باطالان فرمان می‌دهد «خط دشتبان به پیش». بعد از استماع این فرمان گروهان مرکز چهار به چهار، به راست راست می‌کند و به قدری پیش حرکت می‌نماید تا اینکه دست چپ گروهانش با سه قدمی سمت راست گروهان جلو محاذی^۱ شود. بعد فرمان می‌دهد «فرونت به پیش و به راست».

۱. موازی، مقابل، روبه‌رو.

بعد از آنکه فرمان موافق قاعده را که در شق گروهان ذکر شد، رفتار می‌نمایند. دو گروهان دیگر، بعد از آنکه چهار به چهار، به‌چپ کرده، به‌قدری به‌پیش حرکت می‌نمایند تا اینکه راست هر یک از این گروهان محاذی شود با سه‌قدمی دست‌چپ گروهان بالادست خودش. آن وقت «فرونه‌به‌پیش و به‌چپ» فرمان می‌دهد، بعد حرکت را معمول می‌دارد. هرگاه این حرکت را بخواهند در بین راه رفتن مجری بدارند، نقطه [ای] که باید گروهان سر، هالت کند، تعیین با فرمانده باطالیان است.

ستون فراز

اگر بخواهند از ستون فراز، ستون بسازند فرمان می‌دهند «ستون فراز». در این فرمان گروهان سر، در جای خود می‌ایستد. گروهان مرکز چهار به چهار، به‌راست راست و این دو گروهان دیگر چهار به چهار، به‌چپ‌چپ می‌کند؛ به‌قدری به‌پیش حرکت می‌نمایند تا اینکه دست‌چپ آن گروهان محاذی با دست راست گروهان سر شود به اضافه سه‌قدم دست‌چپ گروهان بالادست خودش. بعد به‌راست فرونت نموده، به‌قدری حرکت می‌کند تا اینکه در امتداد گروهان سر واقع شوند و هالت نمایند. گاهی اتفاق می‌افتد که فرمانده باطالیان تعیین می‌نماید سه گروهانی که در عقب واقعند به‌طرف چپ گروهان سر یا راست گروهان سر بروند. این حرکت از روی قاعده که سابق ذکر شد، مجری و معمول می‌شود به استثنای اینکه فرمانده باطالیان به‌عوض اینکه فرمان «ستون فراز» [بدهد] فرمان خواهد داد «ستون فراز به‌پیش و به‌چپ یا به‌پیش و به‌راست».

در خط ستون به‌راست

خط ستون به‌راست وقتی بخواهند از ستون، خط ستون به‌راست بسازند، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «خط ستون به‌راست». هر فرمانده، گروهان خود را بازو چپ پیش کرده، از گروهان دیرکسیون نظام و فاصله خود را خواهد گرفت. آن حرکت را ممکن است در حین راه رفتن مجری دارند.

خط ستون به‌چپ

به‌عین‌ها از روی همین قاعده رفتار می‌شود مگر اینکه فرماندهان گروهان به‌عوض بازو چپ پیش، بازو راست پیش نموده، گروهان خود را نظام و فاصله خود را از گروهان دیرکسیون به‌دست می‌آورد.

خط دشتبان به راست

هرگاه بخواهند این حرکت را معمول بدارند، فرمانده باطالیان، اول «ستون باز» فرمان می‌دهد. پس از اینکه ستون باز ساخته شد، فرمان خواهد داد «خط دشتبان به راست». در این فرمان، هر فرمانده گروهانی فرمان می‌دهد «دشتبان به راست»؛ تکالیف فرماندهان رسد از قراری است که در شق گروهان ترقیم یافت.

خط دشتبان به چپ

حرکاتش به عینها همین‌طور است جز آنکه فرماندهان گروهان فرمان «دشتبان به چپ» خواهند داد.

در باب ستون قطار و ستون دوه‌دو

و این حرکت را از صورت‌بندی می‌توان مجری داشت. هرگاه این حرکت را از صورت‌بندی خطی بخواهند مجری دارند، بر یکی از گروهان‌های مرکز، مجری می‌دارند. به جهت اجرای این حرکت، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «ستون قطار یا ستون دو به دو به راست یا دو به دو به چپ». در این فرمان، فرماندهان گروهان فرمان می‌دهند چهار به چهار یا دو به دو، به راست راست یا به چپ چپ. بعد فرمانده باطالیان اخبار مرش می‌دهد. فرماندهان گروهان هرکدام موافق ترتیبی که دارند در امتداد قسمت اول به حالت دو به دو یا چهار به چهار، خواهند شد. هرگاه این صورت‌بندی بر یکی از گروهان‌های مرکز مجری شود، بعد از آن گروهان بلافاصله گروهان‌ها که در سمت راست آن گروهان هستند، در امتداد آن گروهان حرکت می‌کنند. بعد از آن، گروهان‌های سمت چپ، حرکاتی که از ستون قطار مشتق می‌شود از این قرار است: ستون باز، ستون دسته [و] ستون گروهان.

ستون

هرگاه بخواهند از ستون قطار، ستون بسازند، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «ستون». در این فرمان گروهان هر کدام گروهان خود را موافق قاعده که در شق گروهان ذکر شد، گروهان خود را ستون می‌سازند؛ بعد گروهان سر با قدم‌های کوتاه حرکت می‌کند و سایر گروهان‌ها با قدم پیش حرکت می‌کنند. بعد از اینکه هر گروهان فاصله نه قدم از گروهان پیش روی خودش گرفت، فرمانده باطالیان فرمان «قدم پیش» می‌دهد. در این فرمان، تمام باطالیان با قدم پیش حرکت می‌کنند.

ستون باز

این حرکت مجری می‌شود مثل قاعده [ای] که در فوق ذکر شد. به جهت ستون، فرقی که دارد فاصله مابین رسدها را در گروهان کم نمی‌کنند.

ستون دسته

این حرکت به عینه مثل حرکت ستونست. فرقی که دارد این است، به جای اینکه هر رسد، ستون بسازد هر دسته، ستون می‌سازد.

ستون گروهان

این حرکت هم موافق قاعده که به جهت ستون ذکر شد مجری می‌شود؛ به استثنایی اینکه عوض هر رسد، هر گروهان، ستون می‌سازد. تمام این حرکت را می‌توان مجری داشت درحالی که صف دوم به پیش بیفتد، ولی فرماندهان جزء باید مخصوصاً لفظ «دویم» را بر فرمان خود ملحق نمایند.

بیانات در باب متعلقات مشق باطالیان

هرگاه فرمانده باطالیان بخواهد باطالیان خود را از یک تنگه بگذرانند، ابتدا باید باطالیان، ستون دو به دو یا ستون قطار بسازد و بعد از در تنگه عبور نماید. آجودان خود را در طرف دیگر تنگه قرار باید بدهد و به او بگوید صورت‌بندی [ای] که گروهان‌ها باید در طرف دیگر تنگه داشته باشند. آجودان پس از آنکه از فرمانده خود حکم دریافت کرد، در طرف دیگر تنگه رفته، می‌ایستد. هر گروهانی که از تنگه می‌گذرد، به رئیس آن گروهان می‌فهماند صورت‌بندی [ای] را [که باید اختیار نماید به جهت آنکه باطالیان به پیش حرکت کند. فرمانده باطالیان همیشه باید [بر] نقطه دیرکسیون^۱ عمود باشد بر خط فرونت. هرگاه عمود نباشد، پیش از حرکت باید تبدیل فرونت کرد تا آنکه آن نقطه عمود گردد یا خط فرونت به جهت اینکه نقطه دیرکسیون به تحقیق گرفته نشود، مرش درست نخواهد شد؛ پس فرمانده باطالیان مجبور است تا اینکه نقطه دیرکسیون را به تحقیق نشان بدهد. به جهت تحقیق نقطه دیرکسیون، فرمانده باطالیان در عقب سر گروهان دیرکسیون رفته، نقطه دیرکسیون را تعیین می‌کند. بعد فرماندهان گروهان ...^۲ جزئی که باید به سمت آن نقطه حرکت کند، نشان می‌دهد، فرمانده باطالیان می‌تواند عوض آنکه خودش برود نقطه دیرکسیون، آجودان خود را بفرستد.

۱. اصل: دیرکسیون همیشه باید

عمود باشد بر خط فرونت.

۲. کلمه به خاطر جوهرپاشیدگی ناخواناست.

فرمانده باطالیان بعد از آنکه نقطه دیرکسیون را تعیین کرد، امر «مرش» می‌کند. در فرمان مرش، گروهان دیرکسیون به سمت نقطه دیرکسیون حرکت می‌کند و سایر گروهان‌ها

هم در همان لحظه حرکت می‌کنند. گروهان‌هایی که در سمت راست گروهان دیرکسیون واقع شده‌اند، نظام از چپ می‌گیرند. گروهان‌هایی که در سمت چپ گروهان دیرکسیون واقع شده‌اند، نظام از راست می‌گیرند. هرگاه در حین حرکت یکی از گروهان‌ها مانعی برسد، فرمانده گروهان جهت گذشتن از آن مانع دوباره گروهان خود را در خط سایر گروهان‌ها می‌آورد. به‌جهت اینکه قدر باطالیان را به‌طرف راست یا چپ حرکت دهد، فرمانده باطالیان فرمان نیم‌به‌راست‌راست یا نیم‌به‌چپ‌چپ می‌دهد. ولیکن این حرکت به‌جهت فاصله کم^۱ می‌شود. هرگاه بخواهند باطالیان مقدار زیادی به‌راست یا به‌چپ حرکت کنند، فرمانده باطالیان «چهار به چهار، به‌راست‌راست یا به‌چپ‌چپ» فرمان می‌دهد.

هرگاه بخواهند باطالیان را از حرکت باز دارد، فرمان «هالت» داده بعد «به‌چپ به‌راست یا به‌چپ فرونت» فرمان می‌دهد. در این حرکت همیشه دیرکسیون با گروهانی است که در سر اتفاق می‌افتد. هرگاه در این حرکت، به‌واسطه فاصله، نظام از دست برود [بعد] از گذشتن از آن، هر فرمانده گروهان فاصله و نظام گروهان خود [را] از گروهان دیرکسیون می‌گیرد. هرگاه در حین حرکت، فرمانده باطالیان بخواهد نقطه دیرکسیون را تغییر دهد، فرمان «بازو راست یا بازو چپ پیش» می‌دهد تا آنکه دست راست گروهان در گروهان دیرکسیون مقابل نقطه جدید شود. بعد فرمانده باطالیان فرمان «پیش» می‌دهد؛ سایر گروهان‌ها نیز نظام و فاصله خود را از گروهان دیرکسیون می‌گیرد.

در استعمال آتش‌ها

در صورتی که فرمانده باطالیان بخواهد آتش معمول دارد، ابتدا باطالیان خود را به هر صورت‌بندی که هست به صورت‌بندی خط‌دشتبان می‌آورد و بعد اخبار آتش می‌دهد. همیشه آتش به‌میل فرمانده باطالیان معمول می‌شود. هیچ‌یک از فرماندهان گروهان حق ندارند به میل خود آتش کنند، مگر اینکه پیش از وقت، اذن از فرمانده باطالیان گرفته باشند. همیشه فرماندهان گروهان باید دقت کنند که آتش در زمینی معمول شود که مانع نداشته باشد. همیشه صف اول باید به زانو و صف دوم ایستاده آتش کنند. وقتی که فرمانده باطالیان بخواهد آتش را موقوف کند، فرمان «آتش‌بس» می‌دهد یا به علامت شیپور اخبار آتش‌بس می‌دهد. هر فرمانده گروهان فرمان آتش‌بس را تکرار کند، هرگاه علامت شیپور زده شد، شیپورچی هر گروهان علامت را تکرار کند. اول تکلیف سرباز در وقت تیراندازی این است که اول قراول را درست کند و حتی‌الامکان در فشنگ خود صرفه‌جویی نماید.

وضع ایستادن یک باطالیان در وقت سلام

تمام حرکاتی که در وقت مشق به‌واسطه فرمان فرماندهان گروهان مجری می‌شود، در وقت

۱. معمول.

سلام به واسطه فرمان فرمانده باطالیان مجری می‌شود. همیشه فرمانده باطالیان به جهت اینکه تمام باطالیان به فرمان او حرکت نماید، لفظ «باطالیان» را به فرمان خود ملحق می‌نماید. مثلاً اگر بخواهد تمام باطالیان به فرمان خودش پیش حرکت نماید، فرمان می‌دهد «باطالیان مرش» یا «باطالیان هالت». هر وقت باطالیان در نقطه باید حاضر بشود به جهت سلام‌دادن، بعد از آنکه در آن نقطه باطالیان حاضر شد، پیش از آمدن بزرگ فرمانده باطالیان، باطالیان خود را فرمان می‌دهد. نظام بر دو قسم است: نظام‌دادن [به] پیش [و] نظام‌دادن به عقب.

نظام‌دادن به پیش

به جهت اجرای این حرکت، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «نظام، نماینده به خط». در این فرمان، وکیل دست‌راست و دست‌چپ هر گروهان به پیش حرکت می‌کند تا اینکه فرمانده باطالیان فرمان «هالت» بدهد. بعد از آن، فرمانده باطالیان فرمان می‌دهد «به راست یا به چپ». تمام وکیلانی که همانجا ایستاده‌اند، به راست‌راست یا به چپ‌چپ می‌کنند. بعد از آن فرمانده باطالیان می‌رود روبه‌روی وکیلی که در سر واقع است، به فاصله پانزده یا بیست قدمی بایستد. به واسطه حرکت شمشیر تمام وکیلان را از وکیل اول نظام می‌دهد، بعد مقابل فرونت رفته، فرمان «نظام به راست یا نظام به چپ» می‌دهد. در این فرمان، تمام باطالیان به پیش حرکت می‌کند در همان هنگام تمام وکیل‌ها به چپ یا به راست فرونت می‌کنند. همین که باطالیان نزدیک نماینده‌ها رسیدند، با قدم‌های کوتاه داخل خط نظام می‌شوند، تمام سربازان سر را می‌گردانند به طرف راست یا به طرف چپ، موافق آنکه «نظام به راست یا به چپ» فرمان داده شده باشد. در این هنگام، فرمانده باطالیان به راست یا به چپ باطالیان رفته به واسطه حرکت شمشیر خود تمام باطالیان را نظام می‌دهد. بعد از نظام‌دادن مقابل فرونت رفته، فرمان «خبردار» خواهد داد در فرمان «خبردار» تمام سربازان رو را می‌گردانند به سمت پیش.

نظام‌دادن به عقب

نظام‌دادن به عقب به عینها مثل نظام‌دادن به پیش است. فرق این است عوض آنکه فرمانده باطالیان فرمان بدهد «نظام، نماینده به خط»، فرمان می‌دهد «نظام باطالیان به عقب مرش». در فرمان «مرش»، وکیلان طرفین گروهان در جای خود می‌ماند و سایر سربازان آنقدر به عقب حرکت می‌کنند که فرمانده باطالیان فرمان «هالت» بدهد و سایر اعمال مثل «نظام‌دادن به پیش» است در حالتی که باطالیان در یکی از صورت‌بندی‌های خطی باشد به غیر از خط دشتبان. آن وقت از گروهان وکیل دست‌راست و دست‌چپ هر دو، پیش حرکت می‌کنند و نظام می‌گیرد. در «نظام به راست» یا «نظام به چپ» از هر گروهان رسد سر، نظام گرفت. فرمانده باطالیان به

فرماندهان گروهان حکم داده فرمانده هر گروهان سه رسد دیگر را پشت سر رسد اول منظم می‌دارد. در صورتی که یک رژیم یا چند رژیم بخواهند نظام بدهند، ابتدا از هر باطالان دو نفر نماینده سمت راست و چپ باطالان در خط نظام می‌آیند بعد از آنکه فرمانده کل آن‌ها را نظام داد، حکم به فرماندهان باطالان می‌دهد. هر فرمانده باطالان، سایر نماینده‌های باطالان را در روی خط می‌آورد و به آن دو نفر نماینده، نظام می‌دهد. بعد از آن فرمانده باطالان نظام به راست یا نظام به چپ داده، باطالان خود را نظام خواهد داد. همیشه هنگامی که باطالانی در نقطه به جهت سلام دادن به بزرگی مهیا می‌شود، باید به حالت ستون فراز یا دشتبان بایستند. طبال و شیپورچی در وقت سلام دادن در عقب سر گروهان دیرکسیون به حالت جمع به فاصله شش قدم قرار می‌گیرد، به طوری که طبال در صف اول و شیپورچی باید در صف دوم و صاحب منصب جزء طبال و شیپورچی باید در دست راست قسمت خود بایستد، به طوری که با فیل اول سمت راست گروهان دیرکسیون نظام داشته باشند. هرگاه دسته [ای] از موزیکانچی حاضر باشد، در وقت سلام در طرفی که بزرگ می‌آید به فاصله شش قدم در پهلوی صاحب منصب جزیی که در آن سمت واقع است، قرار خواهد گرفت. آجودان باطالان پهلوی فرمانده گروهان سواره باید طوری بایستد که سر اسب با سربازان نظام داشته باشد و همیشه فرماندهان گروهان در آن سمت گروهان خود بایستند که شخص بزرگ از آن سمت می‌آید. در صورتی که باطالان به حالت دشتبانی قرار گرفته باشد، فرمانده باطالان در مقابل باطالان خود در مرکز به فاصله چهل قدم قرار خواهد گرفت.

در ستون فراز به فاصله بیست قدم، در وقتی که صاحب منصبان بالاتر از فرمانده باطالان حضور داشته باشد، هنگام سلام دادن بزرگ، آن اشخاص در طرفی قرار خواهند گرفت که بزرگ از آن سمت می‌آید؛ به طوری که اشخاص بالاتر به طرف سلام و اشخاص پایین تر زیر دست ایشان بدون آنکه شمشیر بکشند، آجودان‌های ستون با اشخاص پشت سر خودشان در صف دوم قرار می‌گیرند. هرگاه موزیکانچی حاضر باشد، کسانی که منصبشان تا درجه سرتیپی است، در فاصله [ای] که مابین موزیکانچی و سربازان و سربازان واقع است، قرار گرفته، اشخاصی که از سرتیپ بالاتر هستند در سمت دیگر بالادست موزیکانچی‌ها خواهند ایستاد و هرگاه یک باطالان پیشتر به جهت سلام حاضر نشده باشند، ولی جمیع سرداران و سرتیبان را اخبار داده در آن نقطه حاضر نموده باشند. در این صورت، تمام سرداران و سرتیبان به ترتیب مناصب خود در یک صف الی هر چند صفی که لازم شود قرار خواهد گرفت. چنانچه از همان باطالان چند نفر صاحب منصب اضافه باشد، آن‌ها در طرف مقابل، یعنی مخالف سمت سلام، خواهد ایستاد و همیشه یک قسمت موافق ترتیبی که ذکر شد، به جهت سلام آماده می‌شود. همین که بزرگ از در نمایان شد، فرمانده باطالان فرمان «خبردار» می‌دهد. در این فرمان اشخاصی که در آنجا حاضرند، به حالت خبردار می‌ایستند. وقتی که بزرگ به سی قدمی آن قسمت رسید، فرمانده آن قسمت فرمان «نظر به راست

یا نظربه‌چپ سلام فشنگ» می‌دهد. بیدق‌دار تکلیف خود را به‌جا آورده، طبال و موزیکان چیان سلام می‌زنند و مادامی‌که بزرگ در جلو صف می‌گذرد، فرمانده آن قسمت باید همراه آن بزرگ در عقب سر باشد؛ به‌طوری‌که بتواند فرمایشات بزرگ را استماع کند و جواب دهد. اگر آن شخص بزرگ سرتیپ یا از سرتیپ بالاتر باشد، فرمانده باطالیان در آن مدت زمانی که همراه او حرکت می‌کند باید قداره خود را به وضع سلام نگاه دارد. فرمانده باطالیان تا آخر قسمت خود با آن بزرگ همراهی می‌نماید. هرگاه آن بزرگ نسبت به او حکمی دارد، حکم را دریافت کرده، به‌جای اولی خود مراجعت می‌کند و فرمان «خبردار به دوش فنگ» می‌دهد. تمام صاحب‌منصبان که انتظار آمدن بزرگ را داشتند، پس از اینکه از ایشان گذشت، آن‌ها هم در عقب سر بزرگ حرکت خواهند کرد و سایر صاحب‌منصبان که در طرف دیگر بودند می‌ایستند تا بزرگ از ایشان بگذرد؛ یک‌دفعه با دست سلام خواهند داد و بعد از آنکه آن شخص بزرگ گذشت، آجودان فرمانده باطالیان راپورت نوشته به آجودان آن بزرگ می‌دهد. هرگاه در وقت سلام بیشتر از یک باطالیان باشد، یعنی یک رژیمان حاضر شود، آن وقت فرماندهان باطالیان در جای خود می‌ایستند تکالیفی که به جهت فرمانده باطالیان ذکر شده فرمانده رژیمان به‌عمل می‌آورد در صورتی‌که قسمت مخصوص مانند مخبران یا مهندس یا توپخانه یا یک فوجی که جزء آن رژیمان نباشد در خط سلام بوده باشد، فرمانده‌اش در خط سایرین می‌ایستد ولی بعد از سلام‌دادن خودش پیش می‌رود و راپورت حاضری باطالیان خود را می‌دهد به آن شخص بزرگ همراهی می‌نماید.

وضع دفیله کردن^۱

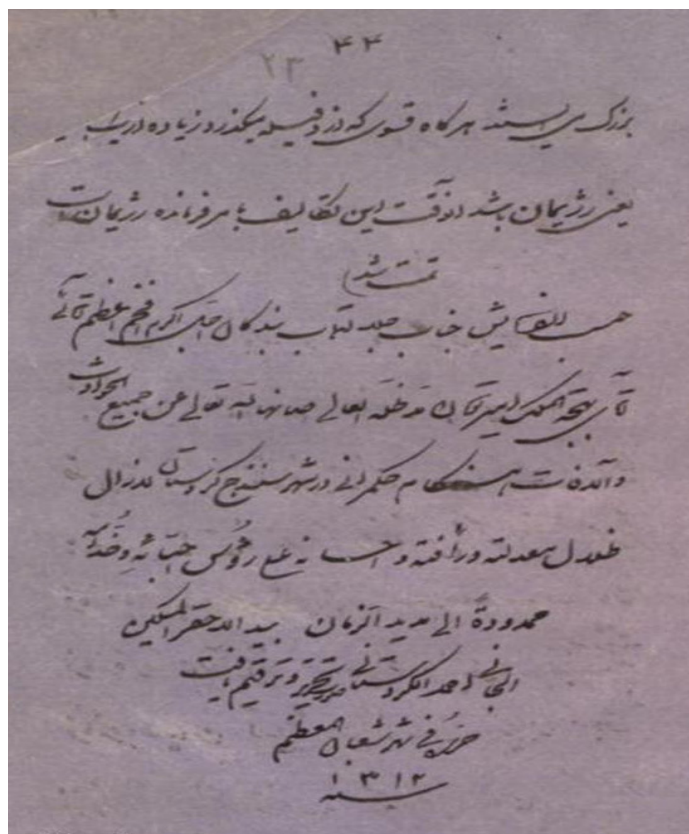
هرگاه فرمانده قسمتی خواسته باشد قسمت خود را از پیش‌روی بزرگ به‌طور دفیله بگذرانند، اول قسمت خود را ستون می‌بندد و بعد اگر بزرگ به‌طرف راست واقع است، فرمان «سلام‌به‌راست» و اگر در طرف چپ واقع باشد «سلام‌به‌چپ» خواهند داد؛ در این فرمان تمام طبالان با قدم که از طرف مخالف سلام حرکت کرده در جلو باطالیان خود به فاصله بیست [و] چهار قدم قرار می‌گیرند. طبال در صف اول، شیپورچی در صف دوم و طبال‌بازی در وسط صف طبالان [با] یک‌قدم فاصله قرار می‌گیرد. اگر هنوز موزیکانچی هم موجود باشد، یک‌قدم جلو طبال قرار خواهد گرفت. فرمانده گروهان به فاصله شش قدم جلو گروهان خود قرار می‌گیرد. هرگاه نقطه دیرکسیون تعیین نشده باشد، آجودان باطالیان می‌رود به‌طرف دیگر فرونت، رو به باطالیان، مقابل وکیل دست‌راست با دست‌چپ رسد، اول می‌ایستد. اگر نقطه دیرکسیون مشخص شده باشد، آن وقت آجودان در سمت مخالف دفیله، پهلوی قسمت اول می‌ایستد و هنگام گذشتن از جلو [ی] بزرگ با دست سلام می‌دهد. فرمانده باطالیان به فاصله دوازده قدم جلو [ی] گروهان اول قرار خواهد گرفت. در وقت حرکت موزیکان چیان باید [به] قسمی حرکت نمایند که مقابل

۱. رژه رفتن.

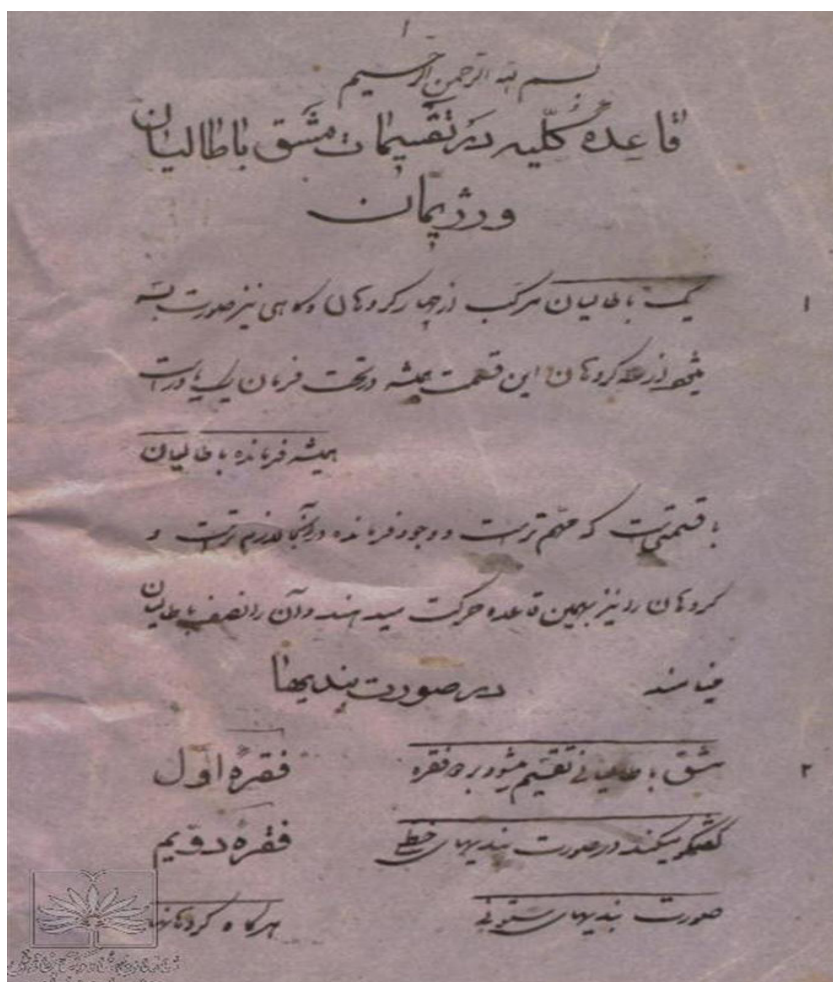

آن شخص بزرگ واقع شوند. همین که فرمانده باطالیان به سه قدمی بزرگ رسید، سلام می‌دهد. در همان وقت، فرمانده گروهان اول نیز سلام خواهد داد. همین که ده قدم از بزرگ گذشت فرمانده باطالیان می‌آید، در پشت سر بزرگ می‌ایستد و آجودان باطالیان نیز خواهد آمد و آنقدر توقف می‌کند که تمام باطالیان در دفیله بگذرد. صاحب‌منصبانی که در وقت دفیله، فرمانده ندارند، در عقب سر شخص بزرگ می‌ایستند هرگاه قسمی که از دفیله می‌گذرد زیاده از یک یعنی رژیمن باشد، آن وقت این تکالیف به امر فرمانده رژیمن است.

حسب‌الفرمایش جناب جلالت‌مآب بندگان اجل اکرم افخم اعظم‌الآقائی آقای بهجت‌الملک امیرتومان مد ظله‌العالی صانهاالله تعالی عن جمیع‌الحوادث و الآفات، هنگام حکمرانی در شهر سنج کردن لازال ظلال معدلته و رأفته و احسانه علی رؤس احبائه خدامه ممدوده‌الی مدیدالزمان، به ید الاحقر المسکین الجانی احمد الکردستانی صورت تحریر و ترقیم یافت. حرره فی شهر شعبان‌المعظم سنه ۱۳۱۲ق [ساکما، شماره بازیابی ۱۳۲۱/۶۸۳].

صفحه اول نسخه خطی قواعد فنون نظامی

صفحه آخر نسخه خطی قواعد فنون نظامی

منابع:

- بوذری، علی (۱۳۹۱). نشان قشون رساله مصور در معرفی البسه قشون دوره قاجار. پیام بهارستان، ش. ۱۶.
- چرچیل، جورج پ. (۱۳۶۹). فرهنگ رجال قاجار. ترجمه و تألیف غلامحسین میرزا صالح. تهران: زرین.
- ساکما (سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران). شماره بازیابی: ۱۳۲۱/۶۸۳.
- سعیدی، حوریه (۱۳۹۵). آموزش نظامی در دوره قاجار با تکیه بر متون خطی و سنگی. تهران: کانی مهر.
- عاقلی، باقر. (۱۳۸۴). روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی. تهران: نامک.
- یکانلو مرندی، علیرضا. (۱۳۹۲). رساله در آداب جنگ و قانون مشق نظام در ایران دوره قاجار. به کوشش یوسف بیگ باباپور و مینا آقازاده، پیام بهارستان، شماره بیست و یکم.

